

ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Практичне заняття 2. «Утопія» Т. Мора як втілення антиципацій ренесансів щодо ідеального суспільства

План

1. Загальне поняття про утопію. Основні види утопій.
2. Ренесансний утопізм та його характерні риси.
3. Томас Мор як засновник жанру утопії: життєвий та творчий шлях.
4. «Утопія» Томаса Мора як дзеркало ренесансних уявлень про суспільні цінності.

Література

1. Новая философская энциклопедия. В четырех томах / Ин-т философии РАН. Научно-ред. совет: В.С. Степин, А.А. Гусейнов, Г.Ю. Семигин. М., Мысль, 2010, т. IV, С. 152-154.
2. Конт-Спонвиль Андре. Философский словарь / Пер. с фр. Е.В. Головиной. М., 2012, С. 654-655.
3. Кириленко Г.Г., Шевцов Е.В. Краткий философский словарь. М. 2010, С. 386-388.
4. Попов Ю. Утопія. *Лексикон загального та порівняльного літературознавства*/ за ред. А.Волкова, О.Бойченка, І. Зварича та ін. Чернівці: Золоті литаври, 2001. С. 582-583.
5. Кудрявцев О.Ф. Ренессансний гуманізм и «Утопия». М.: Наука, 1991. 288 с.
6. Делюмо Ж. Цивілізація Возрождения / пер. с франц. И. Эльфонд. Екатеринбург : У-Фактория, 2006. 720 с. URL: <http://alleng.org/d/cult/cult078.htm>
7. Горфункель А.Х. Гуманізм, християнство и утопия (Томас Мор). *Горфункель А.Х. Философия эпохи Возрождения.* М., 1980. <http://www.portal-credo.ru/site/?act=lib&id=1330>
8. British and American Utopian Literature, 1516–1975: An annotated bibliography. Boston, 1979. 324 p.
9. Осиновский И. Н. Томас Мор. М., 1985 С. 22-42. URL: http://platona.net/load/knigi_po_filosofii/istorija_novoe_vremja/tomas_mor_osinovskij_i_n_1985/10-1-0-2952)
10. The Life of Saint Thomas More (Documentary). URL: https://www.youtube.com/watch?v=PNVbZd_vlRk
11. Мор Т. Утопія. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=3752>

ЗАВДАННЯ

Готуючись до семінару, необхідно:

- **спираючись на лексикографічні джерела** (див. джерела зі списку літератури № 1-4), надати узагальнене визначення терміну «утопія»;
- **ознайомитися з науковими працями**, присвяченими висвітленню відповідних питань (див. джерела зі списку літератури № 5-8), та підготуватися до усного опитування;
- **ознайомитися із біографією Т. Мора** (див. джерела зі списку літератури № 9-11) та **виконати завдання** (див. додаток А);
- **прочитати текст роману «Утопія» Т.Мора** та виконати запропоновані завдання (див. додаток Б).

Додаток А.

Співставте події із життя Т.Мора із датами:

1.	7 лютого 1478 року	a)	Почав роботу над своєю першою книгою.
2.	1490 рік	b)	Познайомився з Еразмом Роттердамським.
3.	1492-1494 роки	c)	Допомагав Генріху VIII в написанні спрямованого проти Лютера трактату «Затвердження семи таїнств».
4.	1499 рік	d)	Став лордом-канцлером.
5.	1504 рік	e)	Мор прийняв пропозицію вступити на королівську службу.
6.	1504-1509 роки	f)	Займав пост канцлера Ланкастерського герцогства.
7.	1510 рік	g)	Став розпорядником Кембриджського університету.
8.	1515 рік	h)	Мора обрано до членів Зоряної палати, він отримав лицарське звання та величезні наділи землі.
9.	1516 рік	i)	Став розпорядником Оксфордського університету.

10.	1518 рік	j)	Після навчання у школі святого Антонія вступив на службу у якості пажа до будинку кардинала Мортон, архієпископа Кентерберійського і лорда-канцлера.
11.	1518 рік	k)	Томаса Мора оголошено святим.
12.	1520 рік	l)	Томас Мор був викликаний на комісію, де відмовився присягати королю і був ув'язнений в Тауері.
13.	1521 рік	m)	На підставі лжесвідчення Річарда Річа, поплічника Кромвеля, Мор був визнаний винним у державній зраді.
14.	1524 рік	n)	Мора зараховано до лику блаженних.
15.	1525 рік	o)	Мора обрано до парламенту.
16.	1525-1527 роки	p)	Навчався в Кентербері-коледжі Оксфордського університету.
17.	25 жовтня 1529	q)	Томаса Мора страчено.
18.	1532 рік	r)	Виступаючи за зниження зборів для короля Генріха VII, Мор потрапляє в опалу і самоусувається від політичної діяльності.
19.	17 квітня 1532 року	s)	Мора переобрано до парламенту, який скликаний Генріхом VIII.
20.	1 липня 1535 року	t)	Народився в Лондоні в родині юриста.
21.	6 липня 1535 року	u)	Король Генріх VIII проголосив акт про створення англіканської Церкви.
22.	1886 рік	v)	Видана та високо оцінена монархом праця «Утопія».
23.	1935 рік	w)	Еразм Роттердамський вперше опублікував латинські вірші Томаса Мора.

Додаток Б.

Прочитайте твір Томаса Мора «Утопія», на основі прочитаного

1) заповніть таблицю:

Риси утопізму	Особливості презентації у романі	Чи є ці риси співзвучними сучасності чи абсолютно неприйнятними

2) визначте основні звичаї утопійців: коротке резюме та коментар з приводу того, чи є ці риси цивілізованими чи ні з точки зору сучасності:

	Коротке резюме	Вкажіть, чи є ці риси ознакою цивілізованого суспільства
Географічне положення		
Державний устрій <ul style="list-style-type: none">• правитель• чиновницький апарат• система відбору чиновників		
Суспільний устрій		

<ul style="list-style-type: none"> • розподіл праці • використання рабської праці • превалюючий тип життя (міський, сільський) • відношення до приватної власності • відношення до грошей та коштовностей • характер освіти та навчання • стосунки між громадянами 		
Релігія		
Звичаї <ul style="list-style-type: none"> • сімейні традиції • шлюбні обряди • свята 		

3) Поміркуйте, чи може бути застосований лад Утопії у сучасних країнах та чи зберігають актуальність сподівання Мора у сьогоденні?

4) Визначте які риси англійської дійсності викриваються автором?

Томас Мор. Утопія. Золота Книга, настільки ж корисна, як потішна, про найкращий устрій держави і новий острів «Утопія»

(скорочено)

Твір починається із своєрідного вступу – листа Томаса Мора його другу Петру Егідію, у якому він вибачається за затримку із написанням книги та пояснює це напруженим робочим графіком та безліччю буденних зобов’язань, покладених на нього. Окрім того, Мор підкреслює, що історія, яку він далі викладає є не його власною вигадкою, а лише записаними спогадами про

розмову із Рафаїлом Гітлодієм. Мор просить Петра уважно прочитати твір та вказати на можливі неточності, оскільки, хоч сам він і довіряє власній пам'яті, але не хоче ні в якому разі викладати розповідь неправдиво або недостовірно. Більш того, він сумнівається у доречності публікації книги і просить друга виступити її першим читачем та рецензентом.

Книга Перша

Оповідь у Книзі Першій ведеться від імені самого Мора. Він повідомляє, що був направлений королем у ролі посла у Фландрію, де зустрівся зі своїм другом Петром Егідієм *«людиною, що користується серед співгромадян великою довірою і пошаною, але є гідною ще більшого. Невідомо, що стоїть вище в цьому юнакові – його вченість або моральність, так як він людина і прекрасна, і високоосвічена. До того ж він милий зі всіма, а до друзів особливо доброзичливий, любить їх, вірний їм, ставиться до них так сердечно, що навряд чи знайдеш де іншу людину, яку можна було б порівняти з ним щодо дружби»*. Петро Егідій знайомить Мора зі своїм товаришем Рафаїлом Гітлодеєм, який зовнішністю одразу нагадує Мору моряка: *«іноземець, близький по літах до старості, з обпаленим від спеки обличчям, відпущеною бородою, з плащем, недбало звішеним з плеча»*, та виявляється мандрівником, що ще в юності заповів свої статки родичам, а життя присвятив подорожам та пізнанню різноманітних народів, культур та звичаїв.

Після особистого знайомства із Гітлодеєм, Мор довідується, що той подорожував із Віспуччі та відвідав багато країн по всьому світу. Був він і на Батьківщині Мора, у Англії, де випадково потрапив на обід до самого кардинала та архієпископа Кентерберійського Іоанна Мортонна. Гітлодей швидко завойовує симпатію Мора, висловлюючись про Мортонна як про *«чоловіка, який викликав повагу стільки ж своїм авторитетом, як розсудливістю і чеснотою. Обличчя вселяло повагу, а не страх. У поводженні він був не тяжкий, але серйозний і важливий ... Мова його була гладка і прониклива. Він володів чудовим знанням*

права, незрівнянною дотепністю, на рідкість чудовою пам'яттю. Ці видатні природні якості він розвинув вченням і вправою».

Гітлодей у подробицях переказує бесіду, учасником якої став під час обіду у Мортонна. Він різко висловлюється щодо смертної кари за крадіжку, та загалом критикує всю судову систему Англії, не лише як неспроможну боротися зі злочинністю, а й як таку, що цю злочинність породжує та заохочує. Нищівної критики зазнає стан челяді аристократів, яка живучи при багатому господарі звикає до розкоші, і виявляється непристосованою до життя без заможного хазяїна: *«людина, делікатно вихована серед ледарства і насолод, зі шпагою на боці і з щитом в руці, звикла тільки хвалькувато кидати горделиві погляди на сусідів і зневажати всіх в порівнянні з собою, а аж ніяк не придатна для того, щоб з заступом та мотикою за убогу винагороду і скромний стіл вірно служити біднякові»*, тому вони вдаються до розбою та крадіжок.

Втім, за словами Гітлодея, це не єдина причина для зростання злочинності. Більш значущою та небезпечною є сама аристократія та її прагнення монополізувати виробництво. *«Ваші вівці, зазвичай такі лагідні, задоволені скромною долею, тепер, кажуть, стали такими ненажерливими і неприборканими, що поїдають навіть людей, розоряють і спустошують поля, будинки і міста»* - говорить про них мандрівник, завдаючи удару присутнім на обіді представникам нової аристократії. Він критикує жадібність невеликої кількості людей, яка призводить до винищення цілого класу селян, що змушені покидати домівки та йти шукати кращої долі, нерідко у злочині, щоб здобути собі хоч якусь їжу.

Окрім того, Гітлодей пропонує перейняти законодавчу систему пілолеритів, країну яких він колись відвідав, та ввести замість смертної кари покарання обов'язковими громадськими роботами. В залежності від тяжкості злочину призначається відповідна тривалість цих робіт, впродовж яких громадянин перестає бути вільним і має носити спеціальний одяг та відмітки.

Однак, його пропозиція визнається учасниками обіду неможливою для втілення в умовах тогочасної Англії.

Томас Мор та Петро Егідій відмічають непересічний філософський склад розуму та багатий досвід Гітлодея та пропонують йому вступити на королівську службу радником та доцільно використати свої таланти, втім мандрівник відмовляється. Його переконання різко відрізняються від політики більшості країн світу.

Гітлодей виступає проти війни та завоювань, дотримуючись думки про те, що і одне королівство – це занадто багато, щоб ним гідно управляла одна людина. Він також висловлює свої переконання щодо істинного обов'язку гарного короля, який має полягати не в накопиченні власного багатства за рахунок громадян, а в грамотному управлінні країною, що приводить до забезпеченого, але не надто розкішного життя підданих. Свої думки він підкріплює прикладами із власного досвіду, розповідаючи про народи ахрейців, які мешкають на південний схід від острова Утопія, та маракійців, які також живуть поблизу Утопії.

Дотримуючись своїх поглядів та не бажаючи відступатися від них хоч на крок, аби впроваджувати зміни поступово та непомітно, Гітлодей приходять до висновку, що *«філософам краще утриматись від занять державними справами»*, та пояснює неспроможність суспільства прийняти зміни його природою.

Гітлодей пропонує Морю та Егідію послухати про острів Утопію, де, за його словами він *«не бачив народу з більш правильним устроєм, ніж там»*.

Книга Друга

Оповідь ведеться від імені Рафаїла Гітлодея, який оповідає Томасу Морю та Петру Егідію про Утопію, яку він вважає найкращим втіленням держави. *«Острів Утопії в середній частині (тут він найширший) тягнеться на двісті миль і поступово звужується в напрямі до двох кінців. Якби ці кінці обвести циркулем, то вийшла б окружність у п'ятсот миль кінці надають острову*

вигляд молодика. Роги його розділяє затока завширшки приблизно в одинадцять миль. Розливаючись на великому просторі, оточена звідусіль землею, затока захищена від вітрів і справляє враження скоріше спокійного озера, ніж бурхливого моря. Цей вигин робить середину острова гаванню».

Гітлодей розповідає про принади такого географічного положення острова, а також зазначає, що це заслуга царя Утопа, іменем якого й названо країну, адже він перетворив півострів на острів, наказавши вирити ритвину шириною п'ятнадцять миль з того боку, де ця країна сполучалася з материком. Його ж заслугою є і встановлення на острові того ладу, який зберігається там і донині. *«На острові є п'ятдесят чотири міста, всі вони великі й прекрасні. Мова їхніх жителів, звичаї, установи і закони цілком однакові. Розпланування міст також однакове; схожий і їхній зовнішній вигляд, наскільки це дозволяє місцевість».* Устрій міст однаковий, так само як і їх забезпечення, тому міста не конкурують один із одним, а для жителів одне місто не може бути принагіднішим за інше. Більш того, кожен рік двадцять городян переселяються до села, а двадцять селян, які відпрацювали свій термін, до міста, щоб всі жителі країни навчалися землеробству та не було образ між містянами і селянами. Гітлодей розповідає також про організацію сімей утопійців: *«Кожна селянська сім'я налічує не менше сорока чоловіків і жінок, крім того, ще двох прикріплених рабів. На чолі всіх стоять батько й мати сім'ї, люди шановні й літні. Тридцять сімей очолює філарх».*

Гітлодей розповідає про вправність утопійців у сільськогосподарських справах та зважає на те, що завдяки гарній організації вони ніколи не мають нестачі їжі, навіть якщо рік видався неврожайним. Врожайні регіони діляться із неврожайними, а надлишок вивозять на експорт або розділяють із бідними сусідніми народами.

Про міста, особливо про Амаурот

Оскільки міста Утопії майже нічим не відрізняються, Гітлодей обирає для розповіді Амаурот лише тому, що у ньому знаходиться сенат, та й він сам

мешкав у цьому місті протягом п'яти років. Він розповідає про географічне положення міста та описує його зручні для ходьби та їзди вулиці і чисті будинки.

«Кожний дім має двері з виходом на вулицю, а ззаду — хвіртку в сад. Двері двійчаті, легко відкриваються під натиском руки н потім самі зачиняються; будь-хто може вільно заходити — адже утопійці не мають приватної власності. Будинки вони міняють раз у десять років за жеребом».

Важливого значення надають утопійці садам, вирощуючи у них плоди та квіти. Сади слугують їм не лише ще одним способом здобування їжі, але й як місце естетичного задоволення та відпочинку.

Про службових осіб

«Кожні тридцять господарств обирають собі щорічно службову особу, яка їхньою давньою мовою називається сифогрантом, а новою — філархом. На чолі десяти сифогрантів та їхніх господарств стоїть службовець, якого колись звали транібором, а тепер — протофілархом. Нарешті всі сифогранти (їх двісті), поклявшись, що виберуть того, кого визнають найдостойнішим, на підставі таємного голосування проголошують правителем одного з чотирьох кандидатів, яких запропонував народ... Посада правителя довічна, хіба що в цьому перешикодить підозра в його прагненні до тиранії. Всі інші службовці обираються на один рік». Усіма державними справами займається сенат, що складається із службових осіб різних рівнів. Інколи справа передається на розгляд зборів усього острова.

Про заняття утопійців

«Єдине заняття, з яким повинні бути обізнані без винятку всі чоловіки й жінки,— це землеробство...Крім землеробства, кожний вивчає якесь одне ремесло як основне. Сюди належать: прядіння вовни, обробіток льону, малярство, ковальство й теслярство». В Утопії працюють і чоловіки, і жінки, однак останнім надаються більш легкі заняття. Діти зазвичай вивчають ремесла своїх батьків, втім якщо дитина має схильність до іншого ремесла, заради

навчання йому, її всиновлює родина, яка займається цим ремеслом. Всі острів'яни носять однаковий одяг, який є незмінним і зручним. Головною турботою держави є не залишати нікого без діла.

«Утопійці ділять добу на двадцять чотири рівних години, з яких тільки шість відводять на працю: три до полудня, бо потім ідуть обідати, а через дві години відпочинку по обіді знову працюють три години і закінчують день вечерею. Оскільки вони першу годину лічать, починаючи з полудня, то лягають спати біля восьмої години, і сплять вісім годин. Увесь час, що залишається між годинами праці, сну та їжі, кожному дозволяється використовувати за власним розсудом... У ці проміжки часу більшість людей віддається науковим заняттям». Головною розвагою утопійців є музика або гарна розмова – шкідливі ігри та випивка їм невідомі.

Майже всі утопійці зайняті ремеслами та землеробством, що забезпечує державу та її громадян усім необхідним. Звільненими від роботи є люди літні та дітвора, а також стан вчених, що присвятили себе наукам та освіченню утопійців. Саме з цього стану обирається вище керівництво країни.

«Головна мета суспільного ладу цієї країни ось у чому: наскільки це дозволяють суспільні потреби, позбавити громадян тілесного рабства, вивільнивши їм якнайбільше часу для духовної свободи й освіти. У цьому, на думку утопійців, полягає щастя в житті».

Про взаємовідносини між громадянами

Кількість жителів у містах Утопії є регламентованою. Якщо якесь місто надто розростається, то жителів переселяють до іншого, менш населеного міста, а якщо перенаселення спостерігається по всій країні, то утопійці формують колонії на сусідніх островах, розділяючи території з туземцями. Втім, якщо стається якесь лихо і кількість населення різко скорочується, утопійський правитель радше пожертвує колонією, аніж дозволить занепад міст всередині країни.

Сім'я в Утопії влаштовується наступним чином: *«на чолі сім'ї стоїть найстаріший. Жінки прислужують чоловікам, діти — батькам, взагалі молодші віком — старшим»*. Майно в утопійців все спільне: *«Кожне місто поділяється на чотири рівні частини. Посередині кожної частини є ринок з усілякими товарами, куди кожна сім'я звозить свої вироби, потім їх сортують і зберігають у складах. Будь-який голова сім'ї приходить сюди, просить те, чого він сам або його сім'я потребує, і без грошей, без будь-якої винагороди одержує потрібну річ»*.

Лікарні в Утопії облаштовані окремо від міст, аби хворі мали достатньо місця та, якщо хвороба небезпечна, аби захистити переважну кількість населення від зараження.

Прийоми їжі у утопійців спільні – у палацах, що знаходяться в центрі міста. *«Представники кожної сім'ї по черзі займають місця за трьома або й більше столами, залежно від кількості осіб; чоловіки сідають уздовж стіни, жінки — навпроти них, ближче до виходу, щоб на випадок якогось раптового занедужання (а це трапляється інколи з вагітними) могли встати і, не порушуючи порядку, вийти до годувальниць. Ці останні сидять окремо з немовлятами в їдальні, призначеній для цього, де завжди є вогонь і чиста вода, а також колиски, щоб можна було туди покласти немовлят і, коли треба, розповісти їх з пелюшок при вогні, дати їм відпочити на свободі й погратися. Кожна мати сама годує свою дитину, хіба що на перешкоді стане смерть або хвороба... У залі годувальниць перебувають також усі діти, яким не виповнилось ще п'яти років. Інші неповнолітні, до яких зараховують осіб чоловічої й жіночої статі, що не досягли ще шлюбного віку, або прислужують тим, які сидять за столом, або, якщо це їм не під силу через малоліття, стоять мовчки поруч»*.

«Місце в середині першого стола вважається найвищим, і з нього, оскільки цей стіл поставлений впоперек у крайній частині їдальні, видно усіх присутніх. За цим столом сидить сифогрант із своєю дружиною. Поруч з ними

сидять два найстарші за віком, тому що за кожним столом є місця для чотирьох осіб. Якщо ж у цій сифогрантії є храм, то священик і його дружина сидять поряд з сифогрантом. З обох боків столів розміщуються молодші, потім знову літні люди. Таким чином, у всьому будинку ровесники з'єднані один з одним і заодно змішані з людьми іншого віку». Кожен обід або кожна вечеря починається з повчального читання. Вечеря є зазвичай довшою від обіду та проходить із музикою і веселими розмовами, адже попереду чекає не продовження роботи, а відпочинок.

Про подорожі утопійців

«Якщо хтось забажає відвідати друга, який проживає в іншому місті, або просто оглянути якусь місцевість, то він легко одержує дозвіл у своїх сифогрантів і траніборів, хіба що цьому на заваді стане якась обставина. Одночасно в дорогу вирушає певна кількість осіб з листом правителя, котрий засвідчує дозвіл на подорож з визначенням дня повернення. В дорогу дають підводу і громадського раба, щоб поганяв і доглядав волів. Але якщо серед подорожніх немає жінок, вони повертають підводу назад, як зайвий тягар і заваду... Але якби хтось самовільно, без дозволу правителя, виїхав за межі своєї області, то пійманого чекає ганебна кара: його відправляють назад як утікача й жорстоко карають. А після другої спроби порушити закон, його позбавляють волі»

Подорожувати у межах міста дозволено лише у вільні часи, щоб людина не лінувалася та виконувала свою роботу. *«В Утопії неможливо під будь-яким приводом ледарювати, немає змоги байдикувати. Немає там ні однієї винарні, ні пивної, ні будинку розпусти, немає нагоди для морального розкладу, ні місць спокуси, ні таємних сходин».*

Завдяки тому, що всі громадяни сумлінно виконують свої обов'язки, країна перебуває у загальному добробуті. Утопійці займаються торгівлею, але виторгуване золото та срібло вони накопичують лише на випадок війни і не цінують ці метали так, як це роблять інші народи. *«Із золота й срібла вони*

роблять нічні горицики та всілякий посуд на нечистоти для вжитку не тільки в громадських палацах, айв приватних будинках. Окрім того, з цих же металів виготовляють ланцюги та грубі кайдани, якими сковують рабів. Нарешті, у тих, хто зганьбив себе якимсь злочином, висять золоті кільця у вухах, їхні пальці в золоті, на шиї золотий ланцюг, і навіть на голові золотий обруч. Отже, утопійці все роблять для того, щоб золото й срібло в них зневажалось».

«Крім того, вони збирають на морських берегах перли, а на деяких скелях — алмази та рубіни, однак не шукають їх умисно. Надибавши випадково, вони їх шліфують і, мов блискітками, прикрашають малят». Втім, коли діти виростають, вони кидають свої коштовні цяцьки та навчаються кориснішим справам.

Утопійці значну частину часу присвячують навчанню. «У музиці, діалектиці, арифметиці та геометрії вони домоглися майже тих самих результатів, що й наші вчені. Зрештою, якщо утопійці у всіх галузях зрівнялися з нашими давніми вченими, то відстали порівняно з досягненнями нових діалектиків...Зате утопійці дуже добре обізнані з рухом небесних тіл. Вони придумали майстерні прилади різного виду, за допомогою яких дуже точно визначають рух і положення Сонця та Місяця, а також інших світил, за якими можна спостерігати на їхньому небосхилі».

«У тому розділі філософії, де мова йде про моральність, утопійці розглядають ті ж питання, що й ми: вони розмірковують про блага духовні, тілесні й зовнішні...Вони розглядають питання про добродетельність і насолоду. Але найбільшу розбіжність у поглядах викликає питання, чи щастя залежить від однієї умови, чи від багатьох. Але стосовно цього вони, як видно, вперто схиляються до погляду, який відстоює насолоду». Жодна насолода не повинна призводити до страждань за переконаннями жителів Утопії, тому духовні насолоди для них мають першість над тілесними. Найвищою насолодою утопійця є взаємне піклування про ближнього та про державу, та не варто забувати і про себе, адже головною тілесною насолодою вони вважають

здоров'я. До безглузвих насолод утопійці зараховують накопичення багатств, гру в кості та полювання.

«Утопійці — народ привітний, життєрадісний, здібний, охочий до дозвілля, а коли треба, досить звиклий до виснажливої праці. Зрештою, в інших відношеннях утопійці не заповзятливі. Зате в розумових заняттях невтомні». Вони із радістю перейняли від іноземців твори давньогрецьких філософів, а також з їх допомогою опанували процеси виготовлення паперу та книгодрукування. *«Утопійці доброзичливо приймають кожного, хто приїжджає до них оглянути їхню країну, особливо того, хто відзначається винятковим талантом або ж знанням багатьох країн, здобутим у далеких подорожах».*

Про рабів

«Рабами утопійці не вважають ні військовополонених, ні дітей рабів, ні, нарешті, тих, кого можна купити в інших народів як рабів. Але вони перетворюють на рабів тих, хто в них заплямується ганебним злочином, або тих, хто в чужоземних містах був засуджений до страти за вчинене ним тяжке злодіяння. Такого роду рабів у них найбільше, бо багатьох з них утопійці купують іноді за дешеву ціну, а частіше одержують безплатно... До рабів — своїх земляків, утопійці ставляться суворіше: вони, на їхню думку, є гіршими злочинцями і через те заслужили більшої кари, бо не змогли себе втримати від злочинності, хоч прекрасне виховання належно підготувало їх до чесного життя. Інший рід рабів становлять працьовиті і бідні трудівники з іншої країни, що приїжджають в Утопію і доброхіть віддають себе в рабство. До них утопійці ставляться доброзичливо й поводяться з ними майже так само м'яко, як з громадянами».

Хворих громадян поважають так само як і здорових та дбайливо піклуються про них. *«Однак коли хвороба не лише невиліковна, а й спричиняє постійні страждання, тоді священники й службові особи переконують хворого, що оскільки він уже неспроможний впоратися з будь-якими життєвими*

обов'язками, став тягарем для себе й інших і, так би мовити, пережив свою смерть, то йому слід не затягувати далі свою біду і погубу, а погодитися відважно вмерти, тому що життя для нього стало суцільною мукою... Якщо ж невиліковно хворий хоче жити далі, то утопійці доглядають його з такою ж відданістю... Якщо ж хтось накладе на себе руку без згоди священників та сенату, то його ніде не ховають і не спляють, а із зневагою кидають у якесь болото».

В Утопії чоловіки одружуються не раніше 22 років, а жінки – 18. Одруженню зазвичай передують оглядини: *«Літня шановна матрона показує там женихові наречену — хай це буде дівчина чи вдова — голою, і, навпаки, якийсь поважний чоловік ставить перед дівчиною голого жениха».* Утопійці дотримуються такого звичаю, аби впевнитись, що молодята задоволені один одним і їх шлюб буде міцним та щасливим. Розірвати шлюб можна лише у випадку подружньої зради або нестерпності життя один з одним. Порущників шлюбних зобов'язань карають тяжким рабством.

«За інші злочини ніякий закон не встановлює ніякої певної карі, але за кожну страшну й ганебну провину кару призначає сенат... Звичайно, за найтяжчі злочини винуватців карають рабством. На думку утопійців, рабство достатньо суворе для злочинців, та й вигідніше державі, ніж відразу страчувати винних і звільнятися таким чином від них. Своєю працею вони принесуть більше користі, аніж смертю, та й їхній приклад на довгий час відстрашуватиме інших людей від подібного злодіяння». Якщо злочинець кається та виправляється, його звільняють з рабства. Намір до злочину утопійці прирівнюють до самого злочину.

«Насміхатися з бридкості й каліцтва вважається ганьбою та соромом, але не для того, з кого сміються, а для насмішника, тому що безглуздо дорікати кому-небудь за його ваду, якої він не міг уникнути». В Утопії перш поважають добродієність, а не вроду, та за почесні здобутки громадянам зводять пам'ятники.

Законів в утопійців мало, а різного роду адвокатів вони зневажають як брехунів. У суді, якщо трапляється якась справа, кожна сторона самостійно відстоює власну позицію, що дозволяє судді краще розібратися у справі і вирішити її. Судові тяжби для Утопії – рідкість. Утопійські судді користуються повагою і за межами країни, втім утопійці ніколи не укладають із іншими народами угод, вважаючи їх приводом для підступу.

Про військову справу

«До війни утопійці відчують велику відразу, як до справи воістину звірячої, хоч у жодної породи звірів вона не є таким частим явищем, як у людини. Всупереч звичаю майже всіх народів, вони вважають, що немає нічого неславнішого від слави, здобутої на війні. Незважаючи на це, вони у визначені дні наполегливо вправляються у військовому ремеслі, причому не лише чоловіки, а й жінки.... Все ж вони не починають війни безпідставно, а лише в тому разі, коли доводиться захищати свої рубежі чи проганяти ворогів, які вторгнулися в країну їхніх друзів, або коли, змилосердившись над якимсь народом, гнобленим тиранією, доводиться своїми силами визволяти його від гніту тирана й від рабства, керуючись почуттям людинолюбства».

Утопійці намагаються воювати хитрістю (стравлюючи ворогів один на іншого), не проливаючи крові своїх солдат, або руками найманців із жорстоких та марнотратних народів, на випадок чого в Утопії й накопичується золото та срібло. Коли утопійці відстоюють інтереси дружніх народів, то вимагають відшкодування витрат не від захищеного народу, а від тих, хто їх пригноблював. Жителі Утопії не змушені іти на війну закордон, але якщо потрібно захищати власні землі, на всіх накладається військова повинність.

Про релігії утопійців

«Релігіям утопійців властива різноманітність не лише на всьому острові, а й у кожному місті. Бо одні обожнюють сонце, інші — місяць, ще інші — одну з планет. Є й такі, що шанують як бога, мало того, як найвищого бога, якусь людину, яка колись вирізнялася своїми чеснотами чи славою. Але далеко

більша й найрозумніша частина не визнає нічого такого, а вірить у якесь єдине божество, невідоме, вічне, безмірне, незбагненне, що не піддається людському розумінню й наповнює весь цей світ не своїм громадям, а могутністю. Його вони звать батьком... Незважаючи на різницю в релігійних віруваннях, усі інші утопійці згодні із згаданими громадянами в тому, що існує єдина найвища істота, якій ми завдячуємо і створенням усесвіту, і турботою про нього. Всі утопійці називають її рідною мовою однаково — Мітра, але різняться тим, що того самого бога розуміють по-іншому».

Утопійці із радістю перейняли від іноземців християнство, адже воно є близьким до їх вірувань, втім, залишилися і прихильники інших вірувань. Однак, лише люди, які вірять у безсмертя душі і існування якоїсь вищої сили, можуть бути вибрані до органів влади та стати вченими. Утопійці не вважають людиною того, хто не відрізняє людську душу від інших об'єктів природи.

В Утопії не оплакують померлих – лише тих, хто страшиється смерті, адже вважають, що душа людини, яка була задоволена життям та померла щасливою, лине прямо до бога. *«Похорон таких людей супроводять співом. Гаряче доручають душі померлих богові, нарешті тіло спалюють більше з ознаками пошани, ніж із скорботою, а на місці поховання споруджують колону з викарбуваним на ній написом на честь померлого. Повернувшись додому, вони розповідають докладно про вдачу і вчинки покійника, і жодна сторінка його життя не згадується так часто і так охоче, як його радісна смерть. Таке згадування про стійкість померлого служить, на думку утопійців, для живих дуже дієвим заохоченням до добродесного життя; заодно вони вважають, що такий обряд є вельми приємний для померлих. Померлі, як вони гадають, беруть участь у цих розмовах, хоч вони незримі через слабкий зір у людей».*

Священики в Утопії відзначаються особливим благочестям, і тому їх дуже мало. В кожному місті не більше тридцяти, тобто за числом храмів. Але коли військо вирушав на війну, тоді сім священиків ідуть разом з ним, і стількох же обирають тимчасово на їхні місця. Утопійські священики на полі бою відомі як

провідники миру та покаяння. Окрім того, священники виконують освітню функцію: *«Священники навчають дітей та юнаків, причому турбуються куди більше про виховання чесності й добродітності, ніж про їхні знання; вони докладають багато зусиль для того, щоб вселити з самого початку в ще ніжні і піддатливі душі дітей здорові погляди для збереження держави»*. Якщо священник вчиняє якийсь злочин проти добродітності, влада його не карає, залишаючи цю справу йому самому та богові. *«Священниками можуть бути й жінки, бо і їх допускають до священницького сану, але жінок обирають рідше і притому лише вдів літнього віку»*.

«Перший і останній день місяця та року утопійці святкують урочисто. Рік поділяють на місяці, обмежуючи їх обертанням Місяця, а рік визначають круговоротом Сонця. Перші дні місяців вони звать своєю мовою цинемерними, а останні — трапемерними. Ці слова можна перекласти як "початкові свята" й "кінцеві свята"».

В Утопії височіють чудові храми; вони не лише прекрасно побудовані, а й вміщують велику кількість народу. Незважаючи на те, що всі утопійці різняться релігіями, вони націлені на одне – вшанувати вище божество. *«Тому в храмах не видно ніяких зображень богів, щоб кожний віруючий мав змогу уявляти собі бога в будь-якому вигляді, відповідно до змісту своєї релігії. Звертаючись з молитвою до бога, утопійці не називають його якимось особливим іменем, крім Мітри. Під цим іменем вони одностайно визнають єдину природу божественної величі, якою б вона не була. Всі молитви в них так складені, що кожен може їх говорити без зневаження своєї віри»*.

У храми не заходять з нечистою совістю та не звершують там ніяких ритуальних жертвоприношень. Люди палять свічки та ладан, оскільки це робить саме таїнство звернення до бога приємнішим для них самих. *«Коли заходять у храм, то чоловіки йдуть праворуч, а жінки — ліворуч. Потім вони розміщаються так, що чоловіки кожного будинку сідають перед батьком сім'ї, а мати сім'ї займає місце позаду ряду жінок. Це робиться для того, щоб поза*

домом за поведінкою молодого покоління стежили ті, чия влада й вимогливість керують молодими вдома; вони також ретельно дбають про те, щоб молодші сиділи в храмі упереміш із старшими, бо інакше діти, доручені дітям, проводили б час у дитячих пустоцях, у той час як вони повинні проїнятися побожним страхом до Всевишнього, який є головним і майже єдиним заохоченням до доброчесності».

«Народ у храмі одягнений в білі шати; священник вдягає на себе різноколірне вбрання предивної роботи і прекрасного вигляду, з тканини не дуже дорогої, не гаптованої золотом і не прикрашеної рідкісними камінцями, але вміло й майстерно вишитої різними пташиними пір'їнами; вартість такої роботи не може зрівнятися ні з якою цінною тканиною. До того ж, за твердженням утопійців, в пір'ї й пуху цих птахів, а також у певному порядку, в якому вони розміщені на вбранні священника, приховано таємничий сенс. Священники тлумачать його як такий, що повинен нагадувати про добродійства, які приносить утопійцям бог, і про необхідність побожності з їхнього боку та про їхні взаємні обов'язки»

Наприкінці своєї розповіді Рафаїл Гітлодей ще раз наголошує, що за роки своїх подорожей не бачив країни із кращим державним устроєм, аніж Утопія. Він змальовує доброчесність та доброзичливість правителів Утопії у мпіввіднесенні із своїми підданими, порівнюючи їх із тогочасними європейськими можновладцями, які змушують простий люд працювати до виснаження і смерті заради накопичення власних статків. Гітлодей називає сучасні йому європейські держави змовою багачів та засуджує владу грошей, яких взагалі не існує в Утопії. Окрім того, Гітлодей засуджує гордість аристократів та правителів, адже саме вона є головною перепоною до перетворень існуючого ладу на розумний та впорядкований.

Твір завершується тим, що сам Томас Мор має певні зауваження щодо розповіді Гітлодея: *«я подумав, що чимало звичаїв і законів того народу явно*

недоречні; йдеться тут не лише про спосіб ведення війни, обряди та вірування, а й про інші їхні установи, особливо про те, що є головною підставою всього їхнього суспільного ладу, тобто про спільне життя й харчування при відсутності грошового обігу. Одне тільки це цілком знищує всіляку знатність, пишноту, блиск, величність, які, на думку всіх, становлять справжню прикрасу й славу держави». Однак Мор вирішив притримати свої думки та не розпочинати суперечку, адже знав, що Гітлодей втомився від розповіді. Томас Мор залишається при думці, що «в державі утопійців є чимало такого, чого я радше побажав би мати нашим державам, ніж вірю, що це станеться».